

7. Красных В. В. От концепта к тексту / В. В. Красных // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.
8. Кусов Г. В. Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный аспект. – дис. канд. филол. наук: 10.02.19/ Г. В. Кусов. – Волгоград, 2004. – 238 с.
9. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англійських однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Мосейчук. – Харків, 2009. – 235 с.
10. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Радуга, 1986. С. 22 – 129
11. Синиця А. Логіко-філософський аспект теорії «мовленнєвих актів» / А. Синиця – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/03_50.pdf

Масель Ю. Субстандартные единицы английского языка как знак иллокуции, маркер интенциональности и средство когерентности в публицистическом тексте.

Статья посвящена исследованию субстандартных единиц английского языка в нормативном стиле, а именно публицистическом тексте. Рассмотрена проблема снижения публицистического дискурса. Проанализированы прагматические установки автора сообщения, обуславливающие использование ненормативных единиц в нормативной сфере. Освещены понятие речевого акта и выделены подходы к его анализу. Выделены составляющие речевого акта: иллокуцию и перлокуцию. Основной акцент сосредоточено на иллокутивной силе речевого акта с использованием субстандартных единиц. Примерами проиллюстрировано виды интенций речевого акта: интенсификация эмоционального состояния реципиента и оскорбление адресата. Особое внимание уделено намерению оскорбления. На основе публицистического текста продемонстрировано, что субстандартные единицы выступают маркерами интенциональности в развертывании иллокутивной силы речевого акта и являются средствами связности дискурса.

Ключевые слова: публицистический текст, иллокуция, перлокуция, речевой акт, иллокутивная сила речевого акта, оскорбление, упрек, интенсификация.

Masel Y. English Substandard units as Illocution Indicators, Intentionality Markers and Means of Providing Pragmatic Coherence of Discourse.

The article investigates the English substandard units in a standard style, namely journalistic text. The problem of lowering of the journalistic discourse has been ascertained. Author's pragmatic intentions, which stipulate the use of non-standard units in the regulatory field has been analyzed. The research deals with the concept of the speech act and singles out approaches to its analysis. The determined are the components of speech act: illocution and perlocution. The emphasis is focused on the illocutionary force of the speech act by using substandard units. With the help of examples the intentions of speech act types have been illustrated: intensification of the recipient's emotional state and the recipient's insult. Special attention is given to the insult intention. On the basis of journalistic text is shown that substandard units are the intentionality markers to deploy illocutionary force of the speech act and are means of pragmatic coherence of discourse.

Key words: journalistic text, illocution, perlocution, speech act, illocutionary force of speech act, insult, reproach, intensification.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом ННІ іноземної філології
Житомирського національного університету імені Івана Франка
О.М. Мосейчук

Ганна Матковська
(Київ)

УДК 811.111-26

ПОЕТИКА КОМПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню композиції як об'єкта вивчення у рамках сучасних гуманітарних наук. Наукова розвідка має на меті визначити й охарактеризувати головні аспекти аналізу композиції й систематизувати її визначення у відповідності до них. У зв'язку зі своєю складною багатовимірною сутністю композиція вивчається у межах багатьох наукових підходів. З урахуванням гетерогенності об'єкта дослідження було наведено приклади маргінальних визначень, які ґрунтуються на декількох аспектах вивчення. На основі аналізу дефініції терміну було

виокремлено головні ознаки, семантичні значення-характеристики, які детермінують композицію як феномен будови, структурного оформлення, засобу організації сюжету. Було розмежовано структурний і змістовий підходи до тлумачення сутності природи композиції. Наукова робота також містить опис сучасного підходу до трактування композиції як динамічної організації текстового матеріалу з урахуванням ролі реципієнта у процесі інтерпретації і декодування тексту. Зазначена концепція протиставляється традиційному ототожненню композиції з формально-структурною систематизацією словесного й сюжетного матеріалу твору.

Ключові слова: композиція, архітектоніка, текст, семіотика, структуралізм.

Постановка проблеми. Історія вивчення законів і канонів розташування текстових фрагментів різного типу й розміру налічує понад дві з половиною тисячі років й походить з античних джерел поезики й риторики. Традиції дослідження проблеми композиції, сформовані поколіннями науковців, з одного боку створюють ілюзію всебічного вирішення усіх питань, пов'язаних із нею, а з іншого – стали основою для розвитку розмаїття підходів до її визначення й опису. Необхідність систематизації теоретико-методологічних даних, отриманих й обґрунтованих науковцями, пов'язана із потребою опису семантичного наповнення терміну, а також визначенням функціонального потенціалу композиції як засобу формальної організації тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Композиції присвячено численні роботи у різних галузях мовознавчих дисциплін. Зокрема, загально естетичні особливості композиції проаналізовано у науковій праці Ф. В. Ковальова (1989), композиційну поезику художніх творів досліджували В. В. Виноградов (1980), Л. А. Новіков (2007), Ю. М. Тинянов (1977) й В. Є. Халізов (1999). Граматичні особливості композиційної будови тексту висвітлила Г. А. Золотова (1996), а сучасні концепції визначення, функціонування, семантики й структурного оформлення композиції представлені у наукових розвідках Н. С. Болотнової (2009), М. М. Кожіної (2006), Н. А. Ніколіної (2003) й Н. В. Панченко (2011).

Мета статті є дослідити головні характерологічні показники, що утворюють поняття композиції у сучасній філологічній парадигмі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) проаналізувати панораму визначень терміну «композиція»; 2) визначити домінантні семантичні значення-характеристики терміну; 3) розмежувати й охарактеризувати структурний / змістовий і статичний / динамічний підходи до тлумачення сутності природи композиції; 4) розглянути функції, які виконує композиція у процесі створення й інтерпретації тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки композиція досліджується з різних ракурсів у межах не лише філологічних дисциплін, таких як стилїстика, літературознавство, лінгвосеміотика, когнітивна поезика, наратологія тощо, а й становить одну із центральних проблем у живописі, скульптурі, архітектурі, кіно, фотографії, музиці, хореографії, понятійний потенціал цього терміну є надзвичайно широким.

Термін походить від латинського дієслова *componere* – складати, будувати, оформлювати. У значенні формальної організації текстів термін «композиція» використовується найчастіше у науковій літературі, проте зустрічаються і синонімічні поняття «конструкція», «диспозиція», «організація», «компонування», «план» [12]. В англійській літературі, присвяченій формальним аспектам текстової структури, застосовується ряд аналогічних або близьких за значенням до поняття композиції термінів: *composition, organization, arrangement, design, pattern, articulation, ordering, disposition, morphology, construction*. Аналіз визначень терміну показав, що головними характерологічними ознаками композиції виступають здатність забезпечувати будову, структурність і єдність твору за рахунок розташування його елементів. Тобто композицію у більшості випадків визначають як структуру, розташування або будову, головною ознакою якої є цілісність.

Це відображається зокрема у визначенні, запропонованому Ф. В. Ковальовим, де композиція – це *будова, взаємозв'язок частин, що забезпечує цілісність зображеного, спрямований на розкриття ідейного змісту твору* [4, с. 41]. Також структуро- й системотвірну природу композиції підкреслено у дефініції В. Є. Халізова, де вона представлена як *взаємне співвіднесення й розташування елементів твору* [12, с. 150]. Композицію як явище форми, що має

здатність забезпечити цілісність текстового матеріалу, охарактеризував у своїй роботі Л. А. Новіков. За словами дослідника, композиція у динамічному аспекті – це мотивоване *розташування* компонентів, яким притаманний певний тип зображення дійсності (наприклад, опис, монолог, діалог) або точка зору (автора, оповідача, персонажа) на зображуване [7, с. 16]. А отже, вона функціонує як засіб організації художньої форми твору, забезпечує його єдність і цілісність.

У Літературознавчому словнику термін композиція визначають як *побудову* твору, доцільне *поєднання* всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата [5, с. 361].

За Л. І. Тимофєєвим, композиція – це *будова* художнього твору, певна *система засобів* розкриття, організації образів, їхніх зв'язків і відношень, які характеризують життєвий процес, зображений у творі. Як форма змісту композиція зумовлена не лише закономірностями зображеної дійсності, а й світоглядом, художнім методом, художньо-естетичними, зокрема жанровими, завданнями, визначеними автором у певному творі [9, с. 154-155].

Н. С. Болотнова також визначає композицію як *будову* твору, яка охоплює *розташування* його частин і їхній *взаємозв'язок* [1, с. 71]. Окрім того, суттєвою ознакою композиції є її здатність виконувати функцію жанрової характеристики, оскільки вона належить до головних показників жанрової специфіки твору.

М. М. Кожина визначає композицію як схему організації і структурного впорядкування тексту (твору), що відображає будову, співвіднесення і взаємне розміщення його частин, поділ на смислові елементи, ступінь і характер вираження цих елементів, порядок їхнього слідування і зв'язок між ними. В області лінгвостилістики поняття композиції відображає 1) зв'язок динамічного й статичного аспектів тексту, де перший аспект пов'язаний із логічним розгортанням змісту, а другий – з будовою тексту, його архітектонікою; 2) процес поділу континууму тексту на сегменти, інформативні блоки й об'єднання інформації в межах кожного з них; 3) внутрішню (смислову) структуру організації тексту та його зовнішній план (поділ на частини, розділи, параграфи, абзаци тощо). Дослідниця пропонує ієрархічну систему композиційного оформлення тексту, де композиційно-смислова організація тексту включає логіко-композиційний і власне-композиційний плани. Логіко-композиційний план, в свою чергу, охоплює структурно-логічний аспект, що відображає хід думки автора у вигляді суджень і висновків, і структурно-смисловий аспект, який віддзеркалює спосіб організації текстового змісту і пов'язаний із особливостями розвитку ідей, спрямованістю їхнього логічного руху, способами зіставлення суджень (порівняння, аналогія, протиставлення). Власне-композиційний план підпорядковує композиційно-змістовий аспект, що фіксує структурні способи розкриття компонентів змісту з урахуванням їхнього розташування у межах тексту загалом, форму вираження і характер мовленнєвої реалізації, та формально-композиційний аспект, який характеризує зв'язки між вступною, основною і заключною частинами тексту, які можуть мати різне композиційне й смислове наповнення у залежності від стилю і жанру, до якого належить текст [10, с. 169-170].

Зв'язок композиції з граматиною тексту аналізує у своїй науковій праці Г. А. Золотова. Автор визначає композицію як будову, організацію тексту, комунікативно-естетичний зміст якого виражається мовними засобами [3, с. 284-285]. Окрім комбінацій сюжетних мотивів, стилістичних прийомів і фігур, у тексті присутні також власне граматичні засоби, які забезпечують композиційно-синтаксичну й виразно-естетичну функції в ньому, а отже, композиція і граматики – це пов'язані між собою аспекти структурної організації тексту.

Науковець поділяє думку В. В. Виноградова щодо ролі образу автора, який об'єднує і впорядковує композицію як динамічне розгортання змісту, що розкривається у результаті чергування форм і типів мовлення. Їхня сукупність утворює складну цілісну систему експресивно-мовленнєвих засобів, синтезованих в образі автора. За Г. А. Золотовою, динаміка зміщення позиції автора відносно подій твору пов'язана з чергуванням елементів композиційної будови тексту — фрагментів, блоків або композитивів, тобто носіїв певних комунікативно-регістрових функцій. За допомогою їхнього типізованого або індивідуально-авторського

комбінування будується композиція будь-якого тексту. Розмір композитиву не має стандартного фіксованого розміру, а визначається обсягом ланки текстового часу, який він фіксує. Мінімальною одиницею фіксації часу в тексті є предикативна (речення) або напівпредикативна (прислівниковий та дієприслівниковий звороти, інфінітивні конструкції тощо) одиниця [3, с. 296]. Наведена модель розуміння композиції ґрунтується на системі зображення текстового часу за допомогою граматичних засобів, тому тут ключову функцію у формуванні композиції твору виконують вищо-часові форми дієслів.

Дослідження руху ідей і подій, змін сюжетних ліній, просторово-часових координат й поліфонічності точок зору в художніх текстах сприяли появі концепції динамічної композиції. Ю. М. Тинянов стверджував, що єдність твору – це не замкнена симетрична система, а динамічна цілісність, яка перебуває у процесі розгортання; між її елементами не існує статичної рівноваги, оскільки вони перебувають у процесі взаємодії, в результаті якого домінуюча група компонентів актуалізується за рахунок деформації підпорядкованих складових [11, с. 26]. Композиційну динаміку як взаємодію елементів тексту характеризує В. В. Виноградов і зазначає, що мова літературно-художнього твору є сферою перетину, перетворення і структурного об'єднання композиційно-мовленнєвих форм, а власне композиційно-мовленнєва структура – це динамічне розгортання, взаємодія і співвідношення елементів тексту [2, с. 82].

Наразі динамічність композиції розглядають як одну з її головних особливостей. Проте сучасні дослідники пов'язують композиційну структуру не лише з текстом, матеріал якого вона систематизує, а й з читачем, який структурує повідомлення у процесі взаємодії з ним. Сутність динамізму композиційної будови полягає не лише у чергуванні, зміні й нашаруванні словесних рядів, а й у трансформації первинного текстового матеріалу в композиційний варіант, створенні семантичної еквівалентності текстових елементів. Такі перетворення спричиняє взаємодія домінуючих і фонових елементів тексту. Варіативність як ще один композиційний принцип Н. В. Панченко визначає як дискурсивну трансформацію тексту, що реалізується у варіантах його композиційної будови. За словами дослідниці, інкорпорування адресата й адресанта в текстовий простір перетворюють текст на область безперервної комунікації, де точками відліку є актуалізатори композиційної будови (одиниці композиції тексту) [8, с. 144-145].

Поняття композиції інтегрує як зовнішню, так і внутрішню організації тексту, оскільки її ототожнюють не лише із сюжетом і системою образів, а й зі структурним оформленням художнього твору. Цю подвійну природу підкреслила Н. А. Ніколіна, розмежувавши зовнішню (архітектоніку) і внутрішню змістову композицію. Внутрішня композиція визначається перш за все системою мотивів образів-характерів, особливостями конфлікту й своєрідністю сюжету, тоді як архітектоніка – це поділ неперервного тексту на дискретні одиниці [6, с. 46].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, головними ознаками, які характеризують феномен композиції як: 1) будову, закон розташування художньо розподіленого словесного матеріалу за естетичними принципами цілого; 2) структурну впорядкованість, взаємодію різнорідних компонентів (одиниць) літературного твору; 3) прагматично мотивоване розташування і співвіднесення деталей, образного матеріалу всередині форми; 4) зумовлене розташування, поєднання подій у сюжет, що протиставляється структурі матеріалу, який лежить в основі задуму (фабулі); 5) форму опредмечування образу автора через образи оповідача й героя, за допомогою естетики й стилістики мовлення; 6) дискурсивне (інтертекстуальне) поле взаємопроникнення соціокультурного контексту й мовлення автора; 7) динамічну форму, яка фіксує незмінність або сталість позицій (точок зору) мовця відносно об'єктів референтної ситуації, яка матеріалізує його ціннісні орієнтири.

Серед основних функцій композиції науковець вирізняє наступні: 1) естетична; 2) структурна, визначає архітектонічне (формальне) й змістове фрагментування тексту; 3) функція гармонізації, що полягає в об'єднанні несистематизованих елементів художнього світу в єдине ціле; 4) когнітивна, пов'язана з розташуванням словесного матеріалу у порядку, який максимально ефективно забезпечує досягнення глибинного імпліцитного змісту твору. Таким чином, з урахуванням головних положень наведених дефініцій, композицію можна визначити з одного боку як цілісну систему образів й елементів твору, а з іншого – як структуру твору, пов'язану зі змістом, реалізовану у вигляді послідовного мотивованого розташування його

частин i мережi зв'язкiв мiж ними, яка може виступати у якостi жанрової ознаки. Разом з тим, функцiональна специфика й особливостi динамiчної органiзацiї композицiї потребують подальших дослiджень, оскiльки питання щодо її компонентної структури й функцiональних характеристик її складових залишаються вiдкритими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
2. Виноградов В. В. Избранные труды. О языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
3. Золотова Г. А. Композиция и грамматика / Г. А. Золотова. // Язык как творчество. Сборник научных трудов к 70-летию В. П. Григорьева. – М.: ИРЯ РАН, 1996. – С. 284-296.
4. Ковалев Ф. В. Золотое сечение в живописи: Учеб. пособие. / Ф. В. Ковалев. – К.: Вища школа, 1989. – 143 с.
5. Літературознавчий словник-довiдник / [ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. - К.: ВЦ Академія, 2007. – 752 с.
6. Николина Н. А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. А. Николина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
7. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 304 с.
8. Панченко Н. В. Композиция как традиционный объект филологических исследований: форма и/или содержание / Н. В. Панченко // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – № 2-1(70). – С. 140-147.
9. Словарь литературоведческих терминов / [ред. Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев]. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
10. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [ред. М. Н. Кожина, Е. А. Баженова, М. П. Копорова]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 696 с.
11. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М.: Наука, 1977. – 574 с.
12. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М.: Высшая школа, 1999. – 400 с.

Matkovskaya A. Poetics of composition of artistic text.

Статья посвящена исследованию композиции как объекта изучения в рамках современных гуманитарных наук. Научная работа ставит цель определить и охарактеризовать главные аспекты изучения композиции и систематизировать определения в соответствии с ними. В связи со сложной многомерной сущностью композиция определяется с точки зрения разных подходов. Учитывая гетерогенность объекта исследования, были также приведены примеры маргинальных определений, основанных одновременно на нескольких аспектах исследования. Основываясь на анализе дефиниций термина, было определено главные качества, семантические значения-характеристики, детерминирующие композицию как феномен построения, структурного оформления, средства организации сюжета. Было разграничено структурный и содержательный подходы к определению сущности природы композиции. Научная работа также содержит описание современного подхода к пониманию композиции как динамической организации текстового материала, учитывая роль реципиента в процессе интерпретации и декодирования текста. Приведенная концепция противопоставляется традиционному отождествлению композиции с формально-структурной систематизацией словесного и сюжетного материала произведения.

Ключевые слова: композиция, архитектоника, текст, семиотика, структурализм.

Matkovska H. Poetics of a Fiction Text Composition.

The article deals with the comprehensive study of composition in the scope of modern humanities. This scientific enquiry generally aims to establish and discuss the main aspects of composition in the contemporary science and systemize the bulk of definitions to find out the most extensive ones. The concept of composition has been thoroughly studied in different branches of philology. However, being a complex entity and due to its manifold nature it has been scrutinized within various scientific paradigms. On the basis of analysis of term definitions the major peculiarities, i. e. semantic characteristic feature, have been singled out. From this standpoint composition is determined as a phenomenon of structure, formal design or means of plot organization. The structure- and content-based approaches towards the explication of composition have been distinguished. Besides, the scientific enquiry contains description of the modern perspective of rendering composition as the dynamic means of organizing text material with respect to the role of a recipient in the process of text interpretation and decoding. This framework is opposed to the common identification of composition as a formal systematizing means of the verbal material and text plot.

Key words: composition, architectonics, text, semiotics, structuralism.

Статтю рекомендовано до друку
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»

Н.В. Гліською